

کارگاه «تیزفکری در زندگی روزمره» دربردارنده چهار سرفصل کلی است این چهار سرفصل شامل: «تفکر نقادانه»، «مغالطه شناسی»، «پرسشگری نقادانه» و «گفت‌وگوی نقادانه» است. در ادامه توضیح کوتاهی در معرفی این چهار سرفصل و فهرست تفصیلی هر یک از آن‌ها آمده است:

۱. تفکر نقادانه

آشنایی با مهارت تفکر نقادانه یا سنجشگرانه‌اندیشی است. اولین ددرس در معرفی تفکر نقادانه، کنارزدن تصوراتی است که (طبیعتاً) همراه با واژه‌های «نقد» و «انتقاد» به ذهن خطور می‌کند. واژه نقدکردن (criticize)، در هر دو زبان فارسی و انگلیسی، دو معنای متداول دارد؛ نخست به معنای عیب‌جویی، خرده‌گیری، انتقاد و گاهی رد کردن چیزی؛ و دیگر، به معنای غلبه‌جویی در بحث و مجادلات لفظی. اما، به واقع، مراد از سنجشگرانه‌اندیشی (critical thinking) هیچ‌یک از این‌ها نیست و گستره معنایی بیشتر و متفاوت‌تری دارد.

تفکر نقادانه یک فلسفه یا به عبارت دیگر فلسفه‌ورزی سبک است. تفکر نقادانه دربردارنده شماری آمادگی‌ها، دانش‌ها و مهارت‌هاست که فرد را در بررسی ریزبینانه باورها، گفته‌ها و شنیده‌ها، آماده و ورزیده می‌کند. چنین فردی سنجیده‌تر فکر می‌کند و برای نمونه، مهارت‌های درخوری در بررسی ادعاها، کشف پیش‌فرض‌ها و شفاف‌سازی مفاهیم دارد. از تبعات تحصیل این مهارت پویایی شخصیت فرد و دستیابی به فضیلت‌های فکری است. در نتیجه تثبیت این مهارت اهداف رفتاری از قبیل دوری از درشت‌گویی و نفرت‌پراکنی، تندخویی و تنش‌آفرینی، تعصب و لجاجت با روحیه مبنی بر آرامش بررسی و انعطاف در گفتار و رفتار جانشین می‌شود. تمایل به ریشه‌شناسی و ریشه‌یابی در مواجهه با مسائل، دلیل خواهی و ارائه دلیل، آگاهی از مغالطه‌ها، هنر شنیدن فعال و همدلانه و ... در پرتو ایجاد رشادت فکری و انصاف در داوری به وجود می‌آید. این مهارت‌ها می‌تواند سایه خود را در همه فعالیت‌های فکری، مواردی از قبیل نگارش اندیشمندانه (تأملی) (reflective writing)، مطالعه متمرکز (close reading)، گفت و شنود (dialogue)، مناظره (debate)، مذاکره (negotiation)، تدریس چالشی (controversial teaching)، تصمیم‌گیری وحل مسئله بگستراند و سطح اثرگذاری این فعالیت‌ها را بالا ببرد.

روش آموزش تفکر نقادانه مبتنی بر تکرار و تمرین در اندیشیدن به مثال‌های روزمره و کاربردی است؛ تا رفته‌رفته، روحیه ریزبینی و نقادی را به عادت فکری و ملکه اخلاقی فراگیران تبدیل کند. پرورش روحیاتی هم‌چون رشاد تفکری (assertiveness)، انصاف در داوری و طرح پرسش‌های به‌جا، از دیگر پیامدهای ورزیدگی در تفکر نقادانه است و این امر، به نوبه خود زمینه مناسبی را برای پویایی شخصیت فرد فراهم می‌کند. مخاطب تفکر نقادانه می‌تواند یک مدیر کارخانه، استاد دانشگاه، خبرنگار، پزشک، مجری برنامه‌های تلویزیونی، مربی کودک و هر فردی باشد که به افزایش عینیت، دقت و عمق گفته‌ها و نوشته‌هایش در عرصه عمومی و تخصصی اهتمام و دقت دارد.

۲. مغالطه‌شناسی

موضوع این بخش آشنایی و تمرین رایج‌ترین مغالطه‌ها در محاوره‌هاست. مغالطه در این درسگفتار الگوی تثبیت‌شده ذهنی‌ای هستند که بهت ورت خودآگاه یا ناخودآگاه در نقش استدلال قرار می‌گیرند اما به دلایلی دارای ساختار یقین‌آور و اتکاپذیری نیستند. در این درسگفتار رایج‌ترین مغالطه‌ها در دو دسته کلی مغالطه در مقام استدلال و مغالطه در مقام نقد و پاسخ‌دهی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۳. پرسشگری نقادانه

پرسش‌ها هم‌زاد اندیشیدن اند؛ چنان که بتوانیم در هر مقام پرسش‌های سنجیده و راهگشا مطرح کنیم خواهیم توانست پیشرفتی در اندیشیدن داشته باشیم. آگاهی از فنون پرسشگری سنجشگرانه و آشنایی با ویژگی‌های انواع پرسش اهدافی شناختی و برای مریبان اهدافی تربیتی دارد. تاکید در طراحی این دوره درسی همراه نمودن این دو جنبه کلیدی مهارت پرسشگری است به شکلی که از فعالیت‌های شناختی در «پرسشگری سنجشگرانه» آثار تربیتی در پرورش قوه عقلانی مرتب‌ان، کودکان و نوجوانان نمودار شود. هنر پرسشگری مهم‌ترین ابزار عمیق شدن، گسترده شدن، واضح شدن و پویا شدن اندیشیدن فرد است. این کارگاه دربردارنده سرفصل‌هایی در توجه به مفهوم، ابزارها، پیامدهای پرسشگری و روش‌های پیاده‌سازی آن در کلاس درس، حلقه کاندو کاو و گفت‌وگوی متاملانه است. این مهارت‌ها فرد را در مقام مربی و هدایت‌گر بحث در حلقه کاندو کاو و گفت‌وگو زمینه‌ساز آموزش و یادگیری تفکر محور قرار می‌دهد.

۴. گفتگوی نقادانه

گفتگو غایب بزرگ درس و مدرسه و جمع و جامعه ماست. گفتگو انسانی منعطف در اندیشیدن بار می‌آورد زیرا شرط مهم آن گوش سپردن به دیدگاه‌های متفاوت و گوشودگی بر اصلاح باورهاست و بر این اساس در حاکم شدن حق‌جویی و دوری از عقیده‌پرستی نقشی مهم ایفا می‌کند. گفت‌وگو را باید همچون همه مهارت‌های رانندگی، نویسندگی، سخنوری... که با دانستن شان به دنیا نمی‌آییم آموخت. دوره گفتگوی نقادانه سومین بخش از دوره تیزفکری در زندگی روزمره است. روش‌شناسی و روان‌شناسی گفت‌وگو، تبیین انواع گفت‌وگو، استعاره‌های گفت‌وگو و تمرین‌های کارگاهی در زمینه گفت‌وگوی ثمربخش از مهم‌ترین سرفصل‌های این دوره است.

سرفصل‌ها و محتوای دوره آموزشی :

تفکر نقادانه یا سنجشگرانه‌اندیشی

۱. ذهن فریبکار شما
۲. سنجشگرانه‌اندیشی چه هست؟
۳. سنجشگرانه‌اندیشی چه نیست؟
۴. چه تاریخچه‌ای دارد؟

۵. چه اهمیتی دارد؟
 - ۵.۱. تبیین درون‌دینی و فقهی فضیلت‌های فکری اهمیت مهارت تفکر نقادانه
 ۶. پیامدهای فرهنگی و اجتماعی ارتقاء تفکر نقادانه
 - ۶.۱. سنجش‌گرانه‌اندیشی برای کودکان
 ۷. چه سطوحی دارد؟ (سطوح روان‌شناختی و مهارتی)
 ۸. الگوی برای ارتقاء در سطح اول
 ۹. چه بخوانیم؟
 ۱۰. جنبه‌ها و راهبردهای تفکر نقادانه
 - ۱۰.۱.۱. جنبه‌های عاطفی تفکر نقادانه
 - ۱۰.۱.۱.۱. مُستقل اندیشی
 - ۱۰.۱.۱.۲. بینش‌یافتن به خودمحوری یا جامعه‌محوری
 - ۱۰.۱.۱.۳. تلاش برای انصاف فکری
 - ۱۰.۱.۱.۴. کاوش در افکاری که ریشه در احساسات دارند و احساساتی که ریشه در افکار
 - ۱۰.۱.۱.۵. رشد در تواضع فکری و تعلیق قضاوت
 - ۱۰.۱.۱.۶. رشد در شهامت فکری
 - ۱۰.۱.۱.۷. رشد در تعهد راستین یا یکپارچگی فکری
 - ۱۰.۱.۱.۸. رشد در استقامت فکری
 - ۱۰.۱.۱.۹. رشد در اطمینان به خرد (عقل‌چینشگر)
 - ۱۰.۱.۲. جنبه‌های شناختی تفکر نقادانه (گزینش برخی از سرفصل‌ها)
 - ۱۰.۱.۲.۱. راهبردهای کلان
 - ۱.۱.۱.۱.۱. پالایش عمومیت‌بخشی‌ها و مواظبت از ساده‌سازی‌های بیش از حد
 - ۱.۱.۱.۱.۲. مقایسه وضعیت‌های مشابه: گذردهی بینش‌ها به سیاق‌های تازه
 - ۱.۱.۱.۱.۳. رشد در مَنظر فرد: خلق یا بسط باورها، برهان‌ها، یا نظریه‌ها
 - ۱.۱.۱.۱.۴. ایضاح (اشفاف‌سازی) موضوعات، نتایج، یا عقاید
 - ۱.۱.۱.۱.۵. ایضاح و تحلیل (واکاوی) معانی کلمات و عبارات
 - ۱.۱.۱.۱.۶. معیارهای در حال رشد ارزیابی: شفاف‌سازی ارزش‌ها و استانداردها
 - ۱.۱.۱.۱.۷. ارزیابی اعتبار (وثاقت) منابع اطلاعات
 - ۱.۱.۱.۱.۸. پرسشگری عمیق: طرح پرسش‌ها و ریشه‌شناسی‌های با اهمیت
 - ۱.۱.۱.۱.۹. تحلیل و ارزیابی استدلال‌ها، تفسیرها، عقاید، یا نظریه‌ها
 - ۱.۱.۱.۱.۱۰. تولید یا سنجش راه‌حل‌ها
 - ۱.۱.۱.۱.۱۱. تحلیل یا ارزیابی اقدامات و سیاست‌ها
 - ۱.۱.۱.۱.۱۲. نقادانه خواندن: ایضاح یا نقادی متون
 - ۱.۱.۱.۱.۱۳. نقادانه شنیدن: هنر گفت‌وگوی بی‌صدا
 - ۱.۱.۱.۱.۱۴. نقادانه نوشتن: مهارت نگارش آکادمیک و تفکر پژوهشی
 - ۱.۱.۱.۱.۱۵. ساخت پیوندهای میان-رشته‌ای
 - ۱.۱.۱.۱.۱۶. دست‌ورزی در مباحثه سقراطی: ایضاح و زیر سوال بردن عقاید، نظریه‌ها، یا منظرها
 - ۱.۱.۱.۱.۱۷. استدلال‌ورزی گفت‌وشنودی: مقایسه مناظر، تفاسیر، یا نظریات
 - ۱.۱.۱.۱.۱۸. استدلال‌ورزی دیالکتیکی: ارزیابی مناظر، تفاسیر، یا نظریات
 - ۱.۱.۱.۱.۱۹. راهبردهای شناختی خرد
 - ۱.۱.۱.۱.۲۰. مقایسه و مقابله آرمان‌ها با عمل واقعی
 - ۱.۱.۱.۱.۲۱. اندیشیدن موشکافانه به اندیشیدن: به‌کار بردن واژگان سنجیده
 - ۱.۱.۱.۱.۲۲. توجه به شباهت‌ها و تفاوت‌های با اهمیت
 - ۱.۱.۱.۱.۲۳. بررسی و ارزیابی انگاشته‌ها (پیش‌فرض‌ها)
 - ۱.۱.۱.۱.۲۴. تمیز واقعیات مرتبط از نامرتبط
 - ۱.۱.۱.۱.۲۵. ساختن استنتاج‌ها، پیش‌داوری‌ها، یا تفاسیر رضایت‌بخش
 - ۱.۱.۱.۱.۲۶. ارائه دلایل و شواهد ارزیابی‌شده و واقعیات موجه
 - ۱.۱.۱.۱.۲۷. تشخیص تناقض‌ها
 - ۱.۱.۱.۱.۲۸. کاوش نتایج و تبعات (لوازم) [بحث]
۲. درون‌داشته‌های اندیشیدن
 - ۲.۱. پیش‌فرض‌ها
 - ۲.۲. مفهوم‌ها
 - ۲.۳. تفسیر و استنتاج

- ۲.۴. اطلاعات
- ۲.۵. پیامدها و برآیندها
- ۲.۶. هدفها
- ۲.۷. دیدگاهها
- ۲.۸. پرسشها
- ۳. سنجشهای اندیشیدن
 - ۳.۱. وضوح
 - ۳.۲. دقت
 - ۳.۳. تناسب
 - ۳.۴. عمق
 - ۳.۵. همه‌جانبه‌نگری
 - ۳.۶. سازگاری منطقی
 - ۳.۷. انصاف
- ۴. فضیلت‌های اندیشیدن
 - ۴.۱. تواضع فکری (Intellectual Modesty)
 - ۴.۲. اطمینان به خرد انسانی
 - ۴.۳. صداق فکری
 - ۴.۴. استقلال فکری
 - ۴.۵. همگامی فکری
 - ۴.۶. شهامت فکری
 - ۴.۷. پشتکار فکری

مغالطه‌شناسی (رایج‌ترین مغالطه‌ها در محاوره‌ها)

- ۵. مغالطه‌ها در مقام دلیل آوردن
 - ۵.۱.۱. دلیل ناکافی
 - ۵.۱.۱.۱. چنگ زدن به نداشتن
 - ۵.۱.۱.۲. چنگ زدن به اقتدار کاذب
 - ۵.۱.۱.۳. چنگ زدن به باور عمومی (مغالطه دموکراتیک)
 - ۵.۱.۱.۴. چنگ زدن به عواطف
 - ۵.۱.۱.۵. آه و اوه کردن!
 - ۵.۱.۱.۶. قمار باز
 - ۵.۱.۱.۷. توسل به ابهام
 - ۵.۱.۱.۸. بیان بلاغی (زبان بازی)
 - ۵.۱.۲. دلیل نامربوط
 - ۵.۱.۲.۱. علت جعلی (مغالطه تعاقب)
 - ۵.۱.۲.۲. تعمیم شتابزده
 - ۵.۱.۲.۳. چنگ زدن به تجربه شخصی
 - ۵.۱.۳. دلیل با پیش‌فرض نادرست
 - ۵.۱.۳.۱. حذف دیگر احتمالها
 - ۵.۱.۳.۲. چند پرسش در یک پرسش
 - ۵.۱.۳.۳. مصادره به مطلوب
- ۵.۲. مغالطه در مقام پاسخ‌دادن
 - ۵.۲.۱. شخص ستیزی
 - ۵.۲.۲. خود تو چی؟
 - ۵.۲.۳. پهلوان پنبه
 - ۵.۲.۴. شیب لغزنده
 - ۵.۲.۵. مسموم کردن چاه
 - ۵.۲.۶. نسبی‌گرایی در امور عینی
 - ۵.۲.۷. همسویی

- ۵.۳ پرسش‌های هدایتگر گفت‌وگو
- ۵.۳.۱ پرسشگری در علوم تربیتی و تفکر تاملی
- ۵.۳.۲ پرسشگری در تدریس چالشی
- ۵.۳.۳ پرسش‌گری سقراطی (الگوی ریچارد پل)
- ۵.۳.۴ انواع پرسش‌ها
- ۵.۳.۴.۱ پرسش‌های آجکتیو-ساجکتیو
- ۵.۳.۴.۲ پرسش‌های قلبی-تیری
- ۵.۳.۴.۳ پرسش‌های جدلی
- ۵.۳.۴.۴ پرسش‌های عام-خاص
- ۵.۳.۴.۵ پرسش‌های ترکیبی
- ۵.۳.۴.۶ پرسش‌های جهت‌دار
- ۵.۳.۵ پرسش و هدایت بحث و یادگیری
- ۵.۳.۵.۱ پرسش‌های خوب در هدایت بحث

- ۵.۴ معنای لفظی، اصلاحی گفت‌وگو
- ۵.۵ واژه‌های هم‌نشین و جانشین گفت‌وگو
- ۵.۵.۱ مناظره Debate
- ۵.۵.۲ مذاکره Negotiation
- ۵.۵.۳ گفت‌وگو Dialogue
- ۵.۶ جنبه‌های گفت‌وگو
- ۵.۶.۱ روان‌شناختی
- ۵.۶.۲ اخلاقی
- ۵.۶.۳ معرفت‌شنختی
- ۵.۷ الگوهای گفت‌وگو
- ۵.۸ استعاره‌های گفت‌وگو
- ۵.۸.۱ استعاره فروشنده‌گی
- ۵.۸.۲ استعاره قهوه‌خانه‌ای
- ۵.۸.۳ استعاره همسایگی
- ۵.۹ خصوصیات اهل گفتگو
- ۵.۱۰ معرفت‌شناسی اختلاف
- ۵.۱۱ روان‌شناسی اعتراض
- ۵.۱۲ اصول کلی گفتگو
- ۵.۱۳ سنجش گفت‌وگوی ثمربخش
- ۵.۱۳.۱ رایج‌ترین لغزشگاه‌های گفتگو